

[Bibliografia całego numeru pz 3-17]

Jaroslav Nikodem, *Husytyzm. Zapowiedź reformacji czy jej pierwsza faza?*

- Archiv český čili staré písemné památky české i moravské*, t. III, wyd. F. Palacký, Praha 1844.
- Boubín J. (red.), *Jan z Příbramě, Život kněží táborských*, Příbram 2000.
- Burkhardt J., *Stulecie reformacji w Niemczech (1517-1617). Między rewolucją medialną a przełomem instytucjonalnym*, tł. J. Górny, Warszawa 2009.
- Bylina S., *Na skraju lewicy husyckiej*, Warszawa 2005.
- Bylina S., *Program husyckiego kaznodziei*, w: tegoż, *Ruchy heretyckie w średniowieczu. Studia*, Wrocław i in. 1991.
- Bylina S., *Rewolucja husycka. Przedświt i pierwsze lata*, Warszawa 2011.
- Cottret B., *Kalwin*, tł. M. Milewska, Warszawa 2000.
- Čornej P., Bartlová M., *Velké dějiny země Koruny české*, svazek VI 1437-1526, Praha-Litomyšl 2007.
- David Z. D., *Finding the Middle Way: The Utraquists' Liberal Challenge to Rome and Luther*, Washington D. C. 2003.
- Davies M., *Zniszczenie Mszy Świętej czyli Godly Order Cranmera. Część pierwsza Rewolucji Liturgicznej*, Komorów 2016.
- Dokumenta Mag. Joannis Hus*, wyd. F. Palacký, Praha 1869.
- Evans R. J. W., *Calvinism in East Central Europe: Hungary and her neighbours 1540-1700*, w: M. Prestwich (ed.), *International Calvinism 1541-1715*, Oxford 1985.
- Gregor A. (red.), *Jan Hus, Knížky o svatokupectví*, Praha 1954.
- Halama J., *Sociální učení českých bratří 1464-1618*, Brno 2003.
- Hendrix S. H., *In Quest of the Vera Ecclesia: The Crises of Late Medieval Ecclesiology*, "Viator. Medieval and Renaissance Studies" 7, 1976.
- Hendrix S. H., „*We are all Hussites*”? *Hus and Luther Revisited*, „Archiv für Reformationsgeschichte" 65, 1974.
- Heymann F. G., *The Hussite-Utraquist Church in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, "Archiv für Reformationsgeschichte" 52, 1961.
- Historické spisy Petra z Mladoňovic a jiné zprávy a paměti o M. Janovi Husovi a M. Jeronymovi z Prahy*, w: *Fontes rerum Bohemicarum*, t. VIII, wyd. V. Novotný, Praha 1932.

- Holeton D. R., *The Evolution of Utraquist Eucharistic Liturgy: a textual Study*, w: *The Bohemian Reformation and Religious Practice*, vol. 2 *Papers from the XVIIIth World Congress of the Czechoslovak Society of Arts and Sciences, Brno 1996*, Praha 1998.
- Holeton D. R., *The Revolution of Utraquist Liturgy. A Precursor of Western Liturgical Reform*, „*Studia Liturgica*” 25, 1995.
- Hoyer S., *Jan Hus und der Hussitismus in den Flugschriften des ersten Jahrzehnts der Reformation*, w: *Flugschriften als Massenmedium der Reformationszeit*, Stuttgart 1981.
- Jukl J. J., *Adamité. Historie a vyhubení husitských naháčů*, Praha 2014.
- Kalivoda R., *Husitská ideologie*, Praha 1961.
- Kalivoda R., *Husitství a jeho vyústění v době předbělehrské*, „*Studia Comeniana et Historica*” 13-25, 1983.
- Kalous A., *Jednání o unii katolíků a utrakvistů ve dvacátých letech 16. století*, w: *Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy*, Praha-Litomyšl 2011.
- Kalous A., *Plenitudo potestatis in partibus? Papežští legáti a nunciové ve střední Evropě na konci středověku (1450-1526)*, Brno 2010.
- Kejř J., *Husité*, Praha 1984.
- Kejř J., *Husitský právník M. Jan z Jesenice*, Praha 1965.
- Kejř J., *Husův proces*, Praha 2000.
- Kejř J., *Z počátků české reformace*, Brno 2006.
- Kejř J., *Jan Hus známý i neznámý (Resumé knihy, která nebude napsána)*, Praha 2010.
- Kejř J., *Mistři pražské univerzity a kněží táborští*, Praha 1981.
- Kejř J., *Žil jsem ve středověku*, Praha 2012.
- Kopičková B., *Jan Želivský*, Praha 1990.
- Kotowski N., *Husovy ekklesiologické názory u Martina Luthera, zejména v jeho raném období*, w: J. B. Lášek (red.), *Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi*, Praha 1995.
- M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, vyd. V. Novotný, Praha 1920.
- Macek J., *Die böhmische und die deutsche radikale Reformation bis zum Jahre 1525*, „*Zeitschrift für Kirchengeschichte*” 85, 1974.
- Macek J., *Jagellonský věk v českých zemích*, t. 1-4, Praha 2001-2002.
- Macek J., *Věra a zbožnost jagellonského věku*, Praha 2001.
- Maur E., *Tomaš Müntzer*, Praha 1993.
- McGrath A. E., *Jan Kalwin. Studium kształtowania kultury zachodu*, tl. J. Wolak, przedmowa do wyd. polskiego W. Kriegseisen, Warszawa 2009.
- Mistr Jan Hus, Výklady*, vyd. J. Daňhelka, Praha 1975.

- Molnár A., *Husovo místo v evropské reformaci*, „Československý časopis historický” 14, 1966.
- Molnár A., *Jan Agricola a Husovo dílo*, “Kostnické jiskry” 26, 1958.
- Molnár A., *Luther und die Böhmischen Brüder*, “Communio viatorum. A Theological Quaterly” 24, 1981.
- Molnár A., *Na rozhraní věků. Cesty reformace*, Praha 1985.
- Molnár A., *Romani 13 nella interpretazione della prima Riforma*, „Protestantismo” 24, 1969.
- Molnár A., *Teologie husitského kalicha*, „Theologická příloha Křesťanské revue” 32, 1965.
- Molnár A., *Valdenští. Evropský rozměr jejich vzdoru*, Praha 1973.
- Molnár A. (red.), *Jan Želivský, Dochovaná kázání z roku 1419*, t. I, Praha 1953.
- Oberman H. A., *Hus a Luther (Antikrist a druhý reformační objev)*, w: J. B. Lášek (red.), *Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi*, Praha 1995.
- Palacký F., *Die Geschichte des Hussitentums und Professor Constantin Höfler*, Prag 1868.
- Patschovsky A., *Revolučnost husitské revoluce*, „Český časopis historický” 99, 2001.
- Pesch O. H., *Zrozumieć Lutra*, tl. A. Marniok, K. Kowalik, Poznań 2008.
- Piwko S., *Jan Kalwin. Życie i dzieło*, Warszawa 1995.
- Potter G. R., *Zwingli*, tl. T. Szafranski, Warszawa 1994.
- Ransdorf M., *Kapituly z geneze husitské ideologie*, Praha 1986.
- Seibt F., *Hussitenstudien. Personen, Ereignisse, Ideen einer frühen Revolution*, München 1987.
- Soukup P., *Jan Hus. Život a smrt kazatele*, Praha 2015.
- Staré letopisy české z rukopisu křižovnického*, wyd. F. Šimek, M. Kaňák, Praha 1959.
- Staré letopisy české z vratislavského rukopisu novočeským pravopisem vydává*, wyd. F. Šimek, Praha 1937.
- Šmahel F., *Hereze a předčasná reformace: causa ad disputandum*, w: tegoż, *Mezi středověkem a renesancí*, Praha 2002.
- Šmahel F., *Husitská revoluce*, t. IV, *Epilog bouřlivého věku*, Praha 1996.
- Šmahel F., *Husitské Čechy. Struktury. Procesy. Ideje*, Praha 2001.
- Šmahel F., *Jan Hus. Život a dílo*, Praha 2013.
- Šmahel F., *La révolution hussite, une anomalie historique*, Paris 1985.
- Todd J. M., *Marcin Luter*, tl. T. Szafranski, posłowie ks. A. Skowronek, Warszawa 1983.
- Todd J. M., *Reformacja*, tl. J. S. Łoś, przekład opracował i uwagi bibliograficzne przełożył T. Szafranski, Warszawa 1974.
- Töpfer B., *Fragen der hussitischen revolutionären Bewegung*, “Zeitschrift für Geschichtswissenschaft” 11, 1963.
- Vooght P. de, *L'Hérésie de Jean Huss*, Louvain 1960.

Wernisch M., *Husitství. Raně reformační příběh*, Brno 2003.

Jerzy Strzelczyk, *Kobiety u kolebki Reformacji. Kilka przykładów literackiego zaangażowania*

Aercke K.P., *Germanic Sappho. Anna Bijns*, w: *Women writers of the Renaissance and Reformation*, Athens – London 1987, s. 365-397.

Backus I., *Marie Dentière. Un cas de féminisme théologique à l'époque de la Réforme?* "Bulletin de la Société d'Histoire du Protestantisme Français" 137, 1991, s. 177-199.

Bainton R.H., Obitz M., *Frauen der Reformation. Von Katharina von Bora bis Anna Zwingli. 10 Porträts*, Gütersloh 1995.

Becker-Cantarino B., *Frauen in den Glaubenskämpfen. Öffentliche Briefe, Lieder und Gelegenheitsschriften*, w: *Deutsche Literatur von Frauen*, t.I: *Vom Mittelalter bis zum Ende des 18. Jahrhunderts*, red. B.Brinker-Gabler, München 1988.

Becker-Cantarino B., *Der lange Weg zur Mündlichkeit. Frau und Literatur in Deutschland 1500-1800*, Stuttgart 1987.

Classen A., *Deutsche Frauenlieder des fünfzehnten und sechzehnten Jahrhunderts. Authentische Stimmen in der deutschen Frauenliteratur der Frühneuzeit oder Vertreter einer poetischen Gattung (das "Frauenlied")?* Einleitung, Edition und Kommentar, Amsterdam – Atlanta (Ga) 1999.

Becker-Cantarino B., *"Mein Seel fang an zu singen". Religiöse Frauenlieder des 15.-16. Jahrhunderts. Kritische Studien und Textedition*, Leuven – Paris – Sterling (Virg) 2002.

Becker-Cantarino B., *Late-medieval German women's poetry. Secular and religious songs*, Cambridge 2004.

Clemen O., *Die Schösserin von Eisenberg*, w: tegoż, *Kleine Schriften zur Reformationsgeschichte*, t.1, Leipzig 1982, s. 83-91.

Clemen O., *Ein Brief eines getauften Juden aus dem Jahre 1524*, "Pommersche Jahrbücher" 9, 1908, s. 175-180.

Falk F., *Literarische Gegnerinnen Luthers*, "Historisch-politische Blätter für das katholische Deutschland" 139, 1907, s. 375-385.

Falk F., *Literarische und künstliche Tätigkeit in deutschen Nonnenklöster im ausgehenden Mittelalter*, "Historisch-politische Blätter für das katholische Deutschland" 118, 1896, s. 644-656.

- Feld H., *Jeanne de Jussie. Der Stand der Jungfräulichkeit und das Große Gut der Ehe*, w: tegoż, *Frauen des Mittelalters. Zwanzig geistige Profile*, Köln – Weimar – Wien 2000.
- Haemig M.J., *Elisabeth Cruciger (1500?-1525). The case of the disappearing hymn writer*, “Sixteenth Century Journal” 32, 2001, 1, s. 21-44.
- Halbach S., *Legitimiert durch das Notmandat. Frauen als Verfasserinnen frühreformatorischen Flugschriften*, “Zeitschrift für historische Forschung” 27, 2000, s. 365-387.
- Halbach S., *Argula von Grumbach als Verfasserin reformatorischer Flugschriften*, Frankfurt a. M. 1992.
- Head T., *A propagandist for the reform: Marie Dentièrre*, w: *Women writers of the Renaissance and Reformation*, Athens – London 1987, s.260-283.
- Jung M.H., *Katharina Zell geb. Schütz (1497/98-1562)*, “Zeitschrift für Kirchengeschichte” 107, 1996, s. 145-178.
- Kaufmann T., *Pfarrfrau und Publizistin, Das reformatorische “Amt” der Katharina Zell*, “Zeitschrift für historische Forschung” 23, 1996, s. 169-218.
- Leder H.-G., *“Sacerdos Christi, ludimagister Treptovii”. Johannes Bugenhagen in Treptow bis zu seinem Anschluss an den Schul- und Bibelhumanismus (1504- ca. 1515)*, w: *Land am Meer. Pommern im Spiegel seiner Geschichte*, Köln – Weimar – Wien 1995, s. 375-404.
- Lienhard M., *Cathérine Zell, née Schütz, Bibliotheca dissidentium*, t.1, Baden-Baden 1980, s. 97-125.
- Mager I., *Reformatorische Klosterpolitik im Dienste der Bildung. Unter besonderer Berücksichtigung der Herzogin Elisabeth von Calenberg-Göttingen und des Herzogs Julius von Braunschweig-Wolfenbüttel*, w: *Kloster und Bildung im Mittelalter*, Göttingen 2006, s. 559-573.
- Mager I., *Das Vermächtnis der Lientheologin Elisabeth von Braunschweig-Calenberg-Göttingen (1510-1558) für ihre Untertanen und für ihre Kinder*, w: *Fürstinnen und Konfession*, Göttingen 2015, s. 151-167.
- Matheson P., *Argula von Grumbach. A woman’s voice in the Reformation*, Edinburgh 1995.
- Merz J., *Argula von Grumbach und die Anfänge der Reformation in Bayern*, “Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte” 69, 2006, s.872-886.
- Moore C.N., *Biblische Weisheiten für die Jugend. Die Schulmeisterin Magdalena Heymair*, w: *Deutsche Literatur von Frauen*, t.1, München 1988, s. 172-184.
- Russell P.A., *Lay theology in the Reformation. Popular pamphleteers in southwest Germany 1521-1525*, Cambridge 1986.
- Schilling H., *Marcin Luter, Buntownik w czasach przelomu*, Poznań 2017.

- Schneider-Böklen E., *Elisabeth Cruciger – die erste Dichterin des Protestantismus*, “Zeitschrift für Gottesdienst und Kirchenmusik” 2, 1994, s. 32-40.
- Schneider-Böklen E., *Der Herr hat Großes mir getan. Frauen im Gesangbuch*, Stuttgart 1995.
- Stupperich R., *Die Frau in der Publizistik der Reformation*, “Archiv für Kulturgeschichte” 37, 1955, s. 204-233.
- Szultka Z., *Rola byłych zakonników z Białoboków w rozwoju Reformacji w południowej strefie Morza Bałtyckiego*, w: „Balticum. Studia z dziejów polityki, gospodarki i kultury XII-XVII w.” Toruń 1992, s. 327-339.
- Thommen R., *Drei Briefe des Johannes Bugenhagen*, “Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung” 12, 1891, s. 154-159.
- Volz H., *Woher stammt die Kirchenlied-Dichterin Elisabeth Cruciger?* “Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie” 11, 1966, s. 163-165.
- Wotschke T., *Die Geschichte der evangelischen Gemeinde Meseritz bis zu dem Verluste ihres Gotteshauses 1604*, “Zeitschrift der Historischen Gesellschaft für die Provinz Posen” 21, 1906, s. 65-143.
- Zschoch H., *Bileams Eselinnen. Frauen in der Publizistik der Reformationszeit*, “Pastoraltheologie” 83, 1994, s. 477-497.

Wacław Pagórski, *Rzeczpospolita Obojga Narodów w dziełach Martina Zeillera (1589-1661)*

Starodruki

- Zeiller M., *Itinerarium Germaniae Nov – Antiquae. Teutsches Rayßbuch durch Hoch und Nider Teutschland*, Strasburg 1632.
- Zeiller M., *Itinerarii Germaniae Continuatio*, Straßburg 1640.
- Zeiller M., *Ein Hundert Episteln oder Sendschreiben*, Ulm 1640.
- Zeiller M., *Das Andere Hundert Episteln oder Sendschreiben*, Ulm 1641.
- Zeiller M., *Das Dritte Hundert Episteln oder Sendschreiben*, Ulm 1643.
- Zeiller M., *Das Fünfte Hundert Episteln oder Sendschreiben*, Ulm 1646.
- Zeiller M., *Newe Beschreibung dess Königreichs Polen, und Gross-Hertzogthumbs Lithauen*, Ulm 1647.
- Zeiller M., *Fidus Achates oder der getreue Reißgefehrt*, Ulm 1651.

Zeiller M., *Neue Beschreibung dess Königreichs Polen und Gross-Hertzogtumbs Lithauen. Die ander Edit[ion]*, Ulm 1652.

Zeiller M., *Topographia Electoratus Brandenburgici et Ducatus Pomeraniae*, Frankfurt am Main 1652.

Zeiller M., *Ein hundert Dialogi oder Gespräch*, Ulm 1653.

Zeiller M., *Martini Zeilleri Anderte Beschreibung dess Königreichs Polen und Grosshertzogthums Litauen*, Ulm 1657.

Zeiller M., *Collectanea oder nachdenckliche Reden, verwunderlich und seltsame Geschichten und andere sonderbare Sachen*, Ulm 1658.

Zeiller M., *Miscellanea, oder allerley zusammengetragene politische, historische und andere denckwürdige Sachen*, Nürnberg 1661.

Zeiller M., *Centuria Epistolarum Miscellaneorum. Das ist: Hundert Episteln oder Sendschreiben*. Ulm 1663.

Literatura przedmiotu

Battafarano I. M., *Paolo Grillando, Francois de Rosset, Martin Zeiller, Grimmelhausen: Die Literarisierung von Hexenprozeßakten in der frühen Neuzeit*, „Simpliciana“ 20 (1998), s. 13-24.

Battafarano I. M., *Von Sodomiten und Sirenen in Neapel. Barocke Erzählkunst bei Martin Zeiller und Georg Philipp Harsdörffer*, „Simpliciana“ 21 (1999), s. 125-139.

Breuer I., *Tragische Topographien. Zur deutschen Novellistik des 17. Jahrhunderts im europäischen Kontext (Camus, Harsdörffer, Rosset, Zeiller)*, w: H. Böhme (red.), *Topographien der Literatur: Deutsche Literatur im transnationalen Kontext*, Stuttgart 2005, s. 291-312 (DVjs Sonderband, t. 27).

D. Briesemeister, H. Wentzlaff-Eggebert, *Spanien aus deutscher Sicht: Deutsch-spanische Kulturbeziehungen gestern und heute*, Tübingen 2004.

Brunner W., *Martin Zeiller: 1589-166 ; ein Gelehrtenleben*, Graz 1990.

Jones W. J., *Sprachhelden und Sprachverderber: Dokumente zur Erforschung des Fremdwortpurismus im Deutschen (1478-1750)*, Berlin, New York 1995.

Jones W. J., *German Foreign-Word Dictionaries from 1571 to 1728*, „The Modern Language Review“ 1/72 (1977), s. 93–111.

Kot S., *Rzeczpospolita Polska w literaturze politycznej Zachodu*, Kraków 1919.

Kühlmann W., *Lektüre für den Bürger: Eigenart und Vermittlungsfunktion der polyhistorischen Reihenwerke Martin Zeillers (1589-1661)*, w: W. Brückner, P. Blickle, D. Breuer (red.),

- Literatur und Volk im 17. Jahrhundert: Probleme populärer Kultur in Deutschland*, Wiesbaden 1985, s. 917-934 (t. 2).
- Kühlmann W., *Zeiller, Martin*, w: W. Killy (red.), *Literaturlexikon. Autoren und Werke in deutscher Sprache*, t. 12, München 2011, 634-635.
- Łowmiańska M., *Wilno przed najazdem moskiewskim 1655 roku*, Wilno 1929.
- Mączak A., *Życie codzienne w podróżach po Europie w XVI i XVII wieku*, Warszawa 1980.
- Mączak A., *Peregrynacje, wojaże, turystyka*, Warszawa 2001.
- Matthäus Merian, *Martin Zeiller, Horst Mönnich, Die schönsten Städte Bayerns: Aus den Topographien und dem Theatrum Europaeum*, Hamburg 1964.
- Mörsberg und Beffort A. Frhr. zu, *Reise durch die Nordischen Länder im Jahre 1592: Bericht des Augustin Freiherrn zu Mörsberg und Beffort, St. Johanniter-Ordens-Prior in Dänemark, geschrieben den 1. April 1603. Hrsg. von Carl-Heinrich Seebach*, Wachholtz, Neumünster 1980.
- Pomian K., *Przeszłość jako przedmiot wiedzy*, Warszawa 2010.
- Schenda R., *Jämmerliche Mordgeschichte. Harsdörffer, Huber, Zeiller und französische Tragica des 16. und 17. Jahrhunderts*, w: D. Harmening, E. Wimmer (red.), *Volkskultur - Geschichte - Region: Festschrift für Wolfgang Brückner zum 60. Geburtstag*, Würzburg 1992, s. 530-551.
- Schuchhardt C., *Die Zeiller-Merianischen Topographien bibliographisch beschrieben: mit 8 Abbildungen*, Hamburg 1960.
- Stackhouse J. G., *Early Critical Response to Milton in Germany: The "Dialogi" of Martin Zeiller*, „The Journal of English and Germanic Philology“ 4/73 (1974), s. 487-496.
- Stagl J., Orda K., Kämpfer Ch., *Apodemiken: Eine räsonierte Bibliographie der reisetheoretischen Literatur des 16., 17. und 18. Jahrhunderts*, Schöningh, Paderborn 1983.
- Waldenberg M. von, *Zeiller, Martin*, w: *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 44, s. 782-784.
- Weyermann A., *Nachrichten von Gelehrten, Künstlern und andern merkwürdigen Personen aus Ulm*, Ulm 1798.
- Zientara W., *Sarmatia Europiana oder Sarmatia Asiana?: Polen in den deutschsprachigen Druckwerken des 17. Jahrhunderts*, Toruń 2001.
- Marceli Kosman, Z dziejów badań nad Reformacją w Polsce. Czasopismo „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” i jego długoletni redaktor Janusz Tazbir**

- Bibliografia roczników „Reformacja w Polsce” 1921-1956*, opr. M. Bokszczanin, H. Kapełus, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” t. III, 1958.
- Brückner A., *O różnowierstwie polskim słów kilka*, „Reformacja w Polsce” t. I, 1921.
- Budniewska A., Mitura-Karwowska A., *Bibliografia zawartości czasopisma „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” t. I - XLIII*, Warszawa 2000.
- Doctor honoris causa Janusz Tazbir – człowiek i dzieło. Katalog wystawy*, Uniwersytet Opolski, Opole 2000.
- Ilgiewicz H., *Towarzystwo Miłośników Reformacji Polskiej imienia Jana Łaskiego w Wilnie 1916-1940*, w: M. Kosman (red.), *Na obrzeżach polityki część XI*, Poznań 2017.
- Kosman M., *Kościół – Państwo – Społeczeństwo*. Poznań 2002.
- Kosman M., *Józef Łukaszewicz 1798-1873*, w: J. Strzelczyk (red.), *Wybitni historycy wielkopolscy*, wyd. 2., Poznań 2010.
- Kosman M., *Od Reformacji do współczesności. W 80-lecie urodzin Profesora Janusza Tazbira*, „Przegląd Zachodni” 2008, nr 1.
- „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, czasopismo, w latach 1956-1964 red. K. Lepszy, w latach 1956-2006. J. Tazbir.
- „Reformacja w Polsce” czasopismo, w latach 1921-1939 red. S. Kot, w latach 1948-1955 H. Barycz.
- Tazbir J., *Długi romans z Muzą Klio*. Warszawa 2007.
- Tazbir J., *Polska na zakrętach dziejów*. Warszawa 1997.
- Tazbir J., *Reformacja a problem chłopski w Polsce XVI wieku*. Wrocław 1953.
- Tazbir J., *W pogoni za Europą*. Warszawa 1998.
- Tazbir J., *Pożegnanie z XX wiekiem*. Warszawa 1999.
- Tazbir J., *Polacy na Kremlu i inne historyje*. Warszawa 2005.
- Tazbir J., *Silva rerum historicorum*. Warszawa 2002.

Magdalena Izabella Sacha, *Biblia, toga, fisharmonia... Pamięć o ewangelikach na ekspozycjach muzealnych Mazur*

- Achremczyk S., Ogrodziński W. (red.), *Olsztyn 1353-2003*, Olsztyn 2003.
- Baur J. (Hg.), *Museumsanalyse. Methoden und Konturen eines neuen Forschungsfeldes*, Bielefeld 2010.

- Bielawny K., *Kościół ewangelicko-augsburski na Warmii i Mazurach po II wojnie światowej w spojrzeniu historyczno-ekumenicznym*, Olsztyn 2008.
- Chodkowska W., *Anioł chrzcielny z Sankt Lorenz*, „Zeszyty Naukowe Muzeum Budownictwa Ludowego – Park Etnograficzny w Olsztynku” 2011, nr 2, s. 7-24. Dostępne online: http://muzeumolsztynek.com.pl/fileadmin/user_upload/Techniczne/zeszyt_nr_2.pdf.
- Chodkowska W., *Przerwana translokacja kościoła z Jerutek w gminie Świętajno i jej skutki*, „Zeszyty Naukowe Muzeum Budownictwa Ludowego – Park Etnograficzny w Olsztynku”, 2015, nr 5, s. 49-58. Dostępne online: http://muzeumolsztynek.com.pl/fileadmin/user_upload/Techniczne/zeszyt_nr_2.pdf.
- Chodkowska W., Sablajak-Oleńczka M., Adamiec Z., *Historia Ostpreußisches Heimatmuseum w Królewcu*, Olsztynek 2015.
- Chojnacki W. (oprac.), *Zbory polsko-ewangelickie w byłych Prusach Wschodnich*, „Reformacja w Polsce” t. XII, 1953-1955, nr 45-50.
- Dethlefsen R., *Führer durch das Ostpreußische Heimatmuseum*, Königsberg 1913.
- Ewangeliccy duchowni i parafianie. Powojenne lata w Olsztynie i na Mazurach*, Olsztyn 2007.
- Folga-Januszewska D., *Muzeum. Fenomeny i problemy*, Kraków 2015.
- Główny Urząd Statystyczny: *Wyznania religijne, stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 2009-2011*, Warszawa 2013.
- Ghirardo D., *Architektura po modernizmie*. Tłum. z ang. M. Motak i M.A. Urbańska. Toruń – Wrocław 1999.
- Hartmann S., *Ziemie pruskie w relacjach z podróży Jana Arnolda von Brandta, Jana Bernoulliego, Karola Feyerabenda, Krystiana Gottlieba i Gotfryda Piotra Rauschnicka*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2007, nr 1, s. 91-110.
- Husakowska M., Tatar E. M. (red.), *Display. Strategie wystawiania*, Kraków 2012.
- Jagucki A., *Mazurskie dole i niedole. Wspomnienia i refleksje z lat pracy na Mazurach*, Olsztyn 2004.
- Jasiński G., *Słownik duchownych ewangelickich na Mazurach w XIX wieku (1817-1914)*, Dąbrówno 2015.
- Kossert A., *Mazury. Zapomniane południe Prus Wschodnich*, przeł. B. Ostrowska, Warszawa 2004.
- Kościół i kaplice Diecezji Mazurskiej. Kalendarz 2015-2017*, Olsztyn 2015.
- Krysiak D., *Muzeum Reformacji Polskiej: historia powstania oraz zbiory*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2007, nr 2, s. 187-234. Dostępne online: http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Komunikaty_Mazursko_Warmińskie/Komunikat

y_Mazursko_Warminskie-r2007-t2/Komunikaty_Mazursko_Warminskie-r2007-t2-s187-234/Komunikaty_Mazursko_Warminskie-r2007-t2-s187-234.pdf.

Muzeum sztuki. Antologia, red. M. Popczyk, Kraków 2005.

Pabich M., *Budynek muzealny – najcenniejszy eksponat?* „Muzealnictwo” 2004, nr 45, s. 145-153. Dostępne online: http://nimosz.pl/upload/wydawnictwa/Muzealnictwo/muzealnictwo45/muz_45-14.pdf.

Paul S., *Kommunizierende Räume. Das Museum*, w:]A.C.T. Geppert, U. Jensen, J. Weinhold (Hg.), *Ortsgespräche. Raum und Kommunikation im 19. und 20. Jahrhundert*, Bielefeld 2005. Dostępne online: <http://www.zeithistorische-forschungen.de/sites/default/files/medien/material/Paul-KommunizierendeRaume.pdf>.

Rzempołuch A., *Przewodnik po zabytkach sztuki dawnych Prus Wschodnich*, Olsztyn 1993.

Sakson A., *Mazury – społeczność pogranicza*, Poznań 1990.

Sakson A., *Mazury – pomiędzy polskością a niemieckością*, Kraków 2004.

Sakson A., *Od Kłajpedy do Olsztyna: współcześni mieszkańcy byłych Prus Wschodnich: Kraj Kłajpedzki, Obwód Kaliningradzki, Warmia i Mazury*, Poznań 2011.

Sakson A., *Dziedzictwo Prus Wschodnich: socjologiczne i historyczne studia o regionie*, Dąbrówno – Olsztyn 2017.

Saryusz-Wolska M., Traba R. (red.), *Modi memorandi. Leksykon kultury pamięci*, Warszawa 2014.

Scholze J., *Medium Ausstellung. Lektüren musealer Gestaltung in Oxford, Leipzig, Amsterdam und Berlin*, Bielefeld 2004.

Toeppen M., *Historia Mazur: przyczynek do dziejów krainy i kultury pruskiej / według źródeł drukowanych i rękopiśmiennych przedstawił Max Toeppen*, przeł. M. Szymańska-Jasińska ; oprac. i wstępem poprzedził G. Jasiński, Olsztyn 1995.

Toeppen M., *Historia okręgu i miasta Olsztynka*, przeł. M. Sacha, oprac. i wstęp G. Białuński i G. Jasiński, Dąbrówno 2004.

Traba R., *Mazury: o wymazywaniu i odzyskiwaniu*, „Polityka”. Pomocnik Historyczny: Prusy. Wzlot i upadek” 2012, nr 3, s. 127-129.

Turner Strong P., *Exclusive Labels: Indexing the National „We” in Commemorative and Oppositional Exhibitions*, „Museum Anthropology” 1997, nr 21 (1), s. 42-58.

Wrochna E. (red.), *Przewodnik Muzeum Budownictwa Ludowego Park Etnograficzny w Olsztynku*, Olsztyn 2015.

Wróblewska U., Radłowska K. (red.), *Edukacja muzealna. Konteksty teoretyczne i praktyczne*, Białystok 2013.

Żiębińska-Witek A., *Historia w muzeach. Studium ekspozycji Holokaustu*, Lublin 2011.

Żygulski Z. Jr, *Przemiany architektury muzeów*, „Muzealnictwo” 2004, nr 45, s. 106-124.

Żebrowska M., *Rekonstrukcja wyposażenia plebanii ewangelickiej z Mazur z początku XX wieku w Muzeum Budownictwa Ludowego – Parku Etnograficznym w Olsztynku*, „Zeszyty Naukowe Muzeum Budownictwa Ludowego – Park Etnograficzny w Olsztynku” 2013, nr 4, s. 149-155. Dostępne online: http://muzeum-olsztynek.com.pl/fileadmin/user_upload/Techniczne/Zeszyty_Naukowe_4.pdf.

Daria Klich, *Klasztory urszulanek na Śląsku*

Źródła

Schematyzmy diecezji wrocławskiej :

Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirksfür Jahr 1899 s. 114.

Handbuch des Bistums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 190 bis 1929.

Handbuch des Bistums Breslau für das Jahr 1930.

Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1931 bis 1942.

Archiwum Klasztoru Wrocławskiego Urszulanek :

ADW. personalia - m. Aloysia von Gilgenheimb.

Sprawozdanie o wyjeździe sióstr urszulanek niemieckich z Wrocławia. Dokumenty dotyczące dziejów zgromadzenia, ADW. sygn. A.IV.2/3.

Circulaire nr 1 i 2, Monastère des ursulines de Marseille (exilées de Breslau, Silésie). 12.09.1880, Archiwum Domu Wrocławskiego Urszulanek, dalej ADW, sygn. C 104.

Kronika Domu Wrocławskiego 1951-65, ADW, sygn.A.IV.0/4.

Kroniczki Świąteczne z Wrocławia, Barda i Polanicy 1947-1949 r. ADW, sygn.A.IV.6/1.

Kroniczka z podróży m. Henryki Sosnowskiej i m. Magdaleny Morawskiej do niemieckich klasztorów urszulańskich na Dolnym Śląsku 21.VIII - 7.IX.1945, (Bardo, Polanica, Wrocław, Racibórz), ADW. [rkps]. sygn.A.IV.0/1.

Trzeciecka S., Pierwsze lata po drugiej wojnie światowej urszulanek polskich we Wrocławiu. [rkps], ADW.

Łączka A., Ze wspomnień sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej we Wrocławiu [mps], ADW.

Łukaniewicz G., Referat na 25-lecie szkoły. [rkps]. ADW. A.IV.0/1.

Zapiski m. Józefy Wysockiej. Dokumenty dotyczące dziejów zgromadzenia. ADW, sygn. A.IV.2/3.

Archiwum Klasztoru w Bardzie Śląskim :

Kronika klasztoru w Bardzie Śląskim – 1945-1949.

Pietsch T., Wspomnienie Urszulanek niemieckich z Barda (1944-46), tł.s. Ligia Kiecka [mps].

100 lat urszulańskiego klasztoru „Sancta Angela” w Bardzie Śląskim (1916-2016). oprac. s. Ligia Kiecka. Bardo Śląskie 2016 [mps].

Opracowania

Albrecht D., *Stolica Święta i Trzecia Rzesza*, w: K. Gotto, K. Repgen (red.), *Kościół, katolicy i narodowy socjalizm*, tł. Z. Zieliński, Warszawa 1983, s.32-42.

„Beiträge zur Geschichte des Ursulinenordens“ Jahrbuch XI, Berlin 1955.

Błaszczyk T., *Zakony na Śląsku w dobie Kulturkampf*, Wrocław 2004.

Borkowska U., *Tradycje szkół urszulańskich w Europie (XVII-XVIII w.)*, w: U. Borkowska (red.), *Edukacja w szkołach urszulańskich XVII-XX w.*, Lublin KUL 2012.

Cipkowska Z., Stragierowicz B. (red.), *60 lat urszulańskiej szkoły we Wrocławiu*, Wrocław 2006.

Das Ursulinenkloster zu Breslau und seine Filialen, Düsseldorf. b. r. wyd.

Dola B., *Katolicy narodowości niemieckiej na Śląsku po 1945 roku*, w: M. Hirschfeld. M. Trautmann (red.), *1000 lat Diecezji Wrocławskiej. Dziedzictwo i posłannictwo śląskiego Kościoła*, Dülmen: Lauman 2001, s. 359-378.

Gotto K., Hockerts H. G., Repgen K., *Narodowosocjalistyczne wyzwania i odpowiedź Kościoła. Rekapitulacja*, w: K. Gotto, K. Repgen (red.), *Kościół, katolicy i narodowy socjalizm*, tł. Z. Zieliński, Warszawa 1983, s.71-85.

Gotto K., Repgen K. (red.), *Kościół, katolicy i narodowy socjalizm*, tł. Z. Zieliński, Warszawa 1983.

Hirschfeld M., Trautmann M. (red.), *1000 lat Diecezji Wrocławskiej. Dziedzictwo i posłannictwo śląskiego Kościoła*, Dülmen, Lauman 2001.

Hehl U. von, *Katolicy w Trzeciej Rzeszy*, w: K. Gotto, K. Repgen (red.), *Kościół, katolicy i narodowy socjalizm*, tł. Z. Zieliński, Warszawa 1983, s. 55-70.

Kębłowski J., *Klasztor. kościół ss. urszulanek i Mauzoleum Piastów Wrocławskich*, Wrocław 1998.

- Klich D. E., *Przejęcie przez Prowincję Polską Urszulanek Unii Rzymskiej urszulańskich klasztorów niemieckich na Ziemiach Odzyskanych*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 2014, nr 2 (25), s. 88-104.
- Kolbuszewska D., *Niemka. Dziecko z pociągu*, Poznań 2011.
- Kominek B., *W służbie ziem zachodnich*, Wrocław 1977.
- Kopiec J., *Biskup Henryk Grzondziel (1897-1968) w służbie Kościoła na Śląsku*, Opole 2002.
- Król E., *Polityka oświatowa i naukowa Trzeciej Rzeszy (1933-1945)*, w: M. Walczak (red.), *Polityka oświatowa i naukowa Trzeciej Rzeszy niemieckiej w okupowanych krajach Europy*, Warszawa 2000, s. 15-81.
- Kumor B., *Historia Kościoła*, t. 8: *Czasy współczesne 1914-1992*, Lublin 2001.
- Lichius M., *Handbuch der privaten katholischen Schulen und Internate Deutschlands. Im Auftrage der Zentralstelle der Katholischen Schulorganisation bearbeitet. Mit zahlreichen Abbildungen*, Düsseldorf 1929, s. 183-184.
- Lill R., *Ideologia i polityka kościelna narodowego socjalizmu*, w: K. Gotto, K. Repgen (red.), *Kościół, katolicy i narodowy socjalizm*, tł. Z. Zieliński, Warszawa 1983, s. 22-31.
- Małachowska T. (red.), *50 lat urszulańskiej szkoły we Wrocławiu*, Wrocław 1996.
- Mandziuk J., *Historia Kościoła Katolickiego na Śląsku, czasy nowożytny, t. III, cz. 4: 1914-1945*, Warszawa 2010.
- Mandziuk J., *Historia Kościoła Katolickiego na Śląsku, czasy najnowsze, t. IV, cz. 1: 1945-1956*, Warszawa 2013.
- Marienschule der Ursulinen Offenbach–Main. 40 Jahre. 1946-1986*, Offenbach 1986.
- Marschall W., *Historia biskupstwa wrocławskiego od założenia do końca II wojny światowej. Zarys*, w: M. Hirschfeld, M. Trautmann (red.), *Dziedzictwo i posłannictwo śląskiego Kościoła, 1000 lat diecezji wrocławskiej*, tł. H. Migło, Dülmen 2001, s. 23-46.
- Meer A., *Der Orden der Ursulinerinnen in Schlesien: nach handschriftlichen Aufzeichnungen, Urkunden und Acten, Geschichte des Ursulinerinnenklosters in Breslau, Teil. 1*, Breslau 1878.
- Meer A., *Geschichte des Ursulinerinnenklosters zu Ratibor*, Breslau 1879;
- Meer A., *Ursulinerinnenklosters zu Liebenthal*, Breslau 1883.
- Meer A., *Geschichte des Ursulinerinnenklosters zu Schweidnik*, Breslau 1884.
- Meer A., *Zakon urszulanek na Śląsku, cz.1: Historia urszulanek wrocławskich*, tł. R. Mazur. [brak roku, mps]. ADW. sygn. C.112.
- Mengel T., *Das Schicksal der schlesischen Frauenklöster während des Dritten Reiches und 1945/46*, Köln, Böhlau 1986.

- Morsey R., *Mniejszość katolicka i powstanie narodowego socjalizmu*, w: K. Gotto, K. Repgen (red.), *Kościół, katolicy i narodowy socjalizm*, tł. Z. Zieliński, Warszawa 1983, s. 10-21.
- Müller W., *Niemiecka pozostałość Arcybiskupstwa wrocławskiego*, w: M. Hirschfeld. M. Trautmann (red.), *1000 lat Diecezji Wrocławskiej. Dziedzictwo i posłannictwo śląskiego Kościoła*, Dülmen, Lauman 2001, s. 311-338.
- Neubauerová-Brachtlová M., *Osudy ženský chřádů a kongregací na Jesenicku po roce 1945*, „Vlastivědný věstník moravský” 2004, nr 4, s. 337-354.
- Pater J., *Poczet biskupów wrocławskich*, Wrocław 2000.
- Pater J., *Ksiądz infułat dr Karol Milik jako rządcą archidiecezji wrocławskiej w latach 1945-1951*, Wrocław 2012.
- Przywecka-Samecka M., *Z dziejów wrocławskich konwentów klarysek i urszulanek*, Wrocław 1996.
- Rajfur M., *Antykomunistyczny pazur w sutannie*, „Gość Niedzielny” 9(XCIII) z 28.02.2016, „Gość Wrocławski” s.VI-VII.
- Rio M. B., *Histoire et spiritualité des Ursulines*, Rome 1990.
- Sikorski M., *Bardo Śląskie – Przewodnik. Sekrety Sanktuarium w Bardzie*, Wrocław 1993.
- Szarska Ch., *Urszulanki polskie na Ziemiach Odzyskanych*, ADW, [mps] bez daty.
- Tinzová B. *Dějiny kláštera Řádusv. Voršily ve Frývaldově a jeho dívčích škol 1881-1948*, w: *Zapadlívlastenci. 2. Bruntál. Moravská expedice v Moravském Berouně* 2001, s. 65-87.
- Tinzová B. *Klášter voršilek ve Frývaldově jako centrum vzdělávání dívek (1881-1948)*, w: *Jesenicko : vlastivědnýsborník / Jeseník : Vlastivědné muzeum Jesenicka* 2001, nr 2, s. 16-24.
- Trzeciecka S., *Kronika zastępcza wspólnoty wrocławskiej sióstr urszulanek rok 1945-IX.1951*, [mps] ADW.
- Trzeciecka S., *Pierwsze lata po drugiej wojnie światowej urszulanek polskich we Wrocławiu*, [rkps], ADW.
- „Ursulinennachrichten Föderation deutschsprachiger Ursulinen” 3(2013), s. 11.
- Ursulinenkloster „St. Ursula” „Bey Maria Hülf” Breslau-Bielefeld*, „Beiträge zur Geschichte des Ursulinenordens” Jahrbuch XI, Berlin 1955, s. 24-32.
- Ursulinenkloster von der Unbefleckten Empfängnis Maria Liebenthal - Glücksburg*, „Beiträge zur Geschichte des Ursulinenordens” Jahrbuch XI, Berlin 1955, s. 121-124.
- Ursulinenkloster „St. Josef” Ratibor- Offenbach*, „Beiträge zur Geschichte des Ursulinenordens” Jahrbuch XI, Berlin 1955, s. 125-129.

Ursulinenkloster „St. Ursula” Schweidnitz-Mannheim, „Beiträge zur Geschichte des Ursulinenordens“ Jahrbuch XI, Berlin 1955, s.129-138.

Volk L., *Niemiecki Episkopat i Trzecia Rzesza*, w: K. Gotto, K. Repgen (red.), *Kościół, katolicy i narodowy socjalizm*, tł. Z. Zieliński, Warszawa 1983, s. 43-54.

Weyman B., *Urszulanki polskie na Dolnym Śląsku w roku 1945*, opracowanie z roku 1954, ADW. sygn. sygn. A.IV.2/4 [mps].

Wieliczka-Szarek J., *III Rzesza. Narodziny i zmierzch szaleństwa*, Kraków 2007.

Łukasz Krucki, *Reorganizacja Kościoła ewangelicko-augsburskiego w Polsce międzywojennej w świetle dekretu Prezydenta Rzeczypospolitej z 25 listopada 1936 r. oraz rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 17 grudnia 1936 r.*

Źródła prawne

„Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” z 1921 r., nr 44, poz. 267.

„Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” z 1936 r., nr 88, poz. 613.

„Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” z 1936 r., nr 94, poz. 659.

Opracowania

Bartel O., *Protestantyzm w Polsce*, Warszawa 1963.

Fąka M., *Kościół protestancki w Polsce w latach 1918-1972*, „Prawo Kanoniczne” 16(1973) nr 3-4, s. 47-78.

Gastpary W., *Biskup Bursche i sprawa polska*, Warszawa 1972.

Gastpary W., *Z dziejów Kościoła ewangelicko-augsburskiego w Polsce w latach 1918-1939*, w: Z. Zieliński, S. Wilk (red.), *Kościół w II Rzeczypospolitej*, Lublin 1981, s. 175-193.

Grelewski S., *Wyznania protestanckie i sekty religijne we współczesnej Polsce*, Lublin 1937.

Sawicki J., *Studia nad położeniem prawnym mniejszości religijnych w państwie polskim*, Warszawa 1937.

Sawicki W., *Protestantyzm i sekty religijne*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. 2, cz. 2, red. B. Kumor, Z. Obertyński, Poznań-Warszawa 1979, s. 92-99.

Wegener T., *Juliusz Bursche biskup w dobie przełomów*, Bielsko-Biała 2003.

Wrzesińska K., *Obraz mniejszości narodowych w poznańskiej prasie konserwatywnej w latach 1918-1939*, Poznań 2002.

Michał Białkowski, *Projekty reorganizacji struktur Kościoła katolickiego w Polsce w zespole Sekretariatu Prymasa Polski Archiwum Archidiecezjalnego Warszawskiego*

Źródła archiwalne

Archiwum Archidiecezji Warszawskiej, Sekretariat Prymasa Polski, Protokoły Komisji Głównej Episkopatu Polski:

AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 21, Protokół Komisji Głównej, Warszawa, 8 marca 1966 r.

AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 22, Pismo arcybiskupa Bolesław Kominka do kardynała Stefana Wyszyńskiego, Wrocław, 10 listopada 1967 r.

AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 22, Problem terytorialnej reorganizacji diecezji polskich.

AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 22, Protokół Komisji Głównej, Warszawa, 22 listopada 1967 r.

AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 25, Protokół Komisji Głównej, Warszawa, 16 czerwca 1970 r.;

AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 25, Protokół Komisji Głównej, Warszawa, 24 listopada 1970 r.

Archiwum Archidiecezji Warszawskiej, Sekretariat Prymasa Polski, Protokoły Konferencji Episkopatu Polski

AAW, SPP, Protokoły KEP, 4 190, Protokół 61. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 22 czerwca 1960 r.

AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 232, Protokół 103. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 15-16 czerwca 1967 r.

AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 246, Organa Konferencji Episkopatu Polski, stan na dzień 16 stycznia 1970 r. Komisja Episkopatu do spraw Duszpasterstwa Ogólnego.

AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 250, Protokół 121. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 3-4 września 1970 r.

AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 250, Projekt nowej administracji kościelnej w Polsce.

Źródła drukowane

Bulla Vixdum Poloniae unitas. Reprodukcyjne stron oryginału bulli, tekst łaciński, tłumaczenie na język polski, oprac. P. Stanko, Katowice 2015.

Komunikat prasowy Rządu o likwidacji stanu tymczasowości w administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich, Warszawa, 27 stycznia 1951 r., w: P. Raina, *Kościół katolicki państwo w świetle dokumentów 1945-1989*, t. 1: 1945-1959, Poznań 1994.

List Prymasa S. Wyszyńskiego do Prezydenta B. Bieruta w sprawie organizacji kościelnej na Ziemiach Zachodnich, w: P. Raina, *Kościół katolicki państwo w świetle dokumentów 1945-1989*, t. 1: 1945-1959, Poznań 1994.

Relacje ustne

Relacja ustna ks. prof. Jana Kruciny, maj 2017 r.

Relacja ustna ks. prof. Józefa Patera, maj 2017 r.

Literatura

Białkowski M., *Początki odnowy posoborowej w Kościele katolickim w Polsce (do 1972 r.)*.

Zarys wybranych problemów, w: W. Polak, A. Czwółek, S. Galij-Skarbińska (red.), *Czas próby. Kościół katolicki w okresie PRL*, Toruń 2017.

Białkowski M., *Wokół Soboru Watykańskiego II. Studia i szkice*, Toruń 2016.

Bogdanowicz S., *Edmund Nowicki – biskup gdański*, Gdańsk 1998.

Bogdanowicz S., *Karol Maria Antoni Splett. Biskup gdański czasu wojny, więzień specjalny PRL*, Gdańsk 1996.

Czaczkowska E. K., *Kardynał Wyszyński. Biografia*, Kraków 2013.

Czyżewski S., *Wspomnienia o Księdzu Doktorze Romualdzie Jałbrzykowskim Arcybiskupie Metropolicie Wileńskim spisane w 1959 roku*, Wrocław 2015.

Kucharski W. (red.), *Droga do stabilizacji polskiej administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych po II wojnie światowej. W 40. rocznicę wydania konstytucji apostolskiej Pawła VI „Episcoporum Poloniae coetus”*, Wrocław 2013.

Dudek A., Gryz R., *Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*, Kraków 2003.

Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim, t. 1: 1945-1956, (red.) M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin 2016.

Dziki T., *Podziały administracyjne Polski w latach 1944-1998. Z badań nad ustrojem ziem polskich XIX i XX w.*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” t. 10(2013).

Fijałkowska B., *Partia wobec religii i Kościoła w PRL*, t. 1:1944-1955, Olsztyn 1999.

Hanich A., *Ksiądz infułat Bolesław kominek, pierwszy administrator apostolski Śląska Opolskiego (1945-1951)*, Opole 2015.

Jakubowski W., Solarczyk M., *Organizacja Kościoła Rzymskokatolickiego na ziemiach polskich od X do XXI wieku*, Warszawa-Olsztyn 2011.

Jakubowski W., Solarczyk M., *Rzymskokatolicka organizacja kościelna na ziemiach polskich*, Warszawa 2007.

Karwowska B., Rozynekowski W., Zygnier L. (red.), *Ks. Biskup Adolf Piotr Szelązek (1865-1950). Kapłan, biskup, wygnaniec*, Podkowa Leśna 2010.

- Klima E., *Struktury Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce*, „Acta Universitatis Lodzensis” Folia Geographica Socio-Oeconomica 11:2011.
- Kościół katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik statystyczny*, (red.) L. Adamczuk, W. Zdaniewicz, Warszawa 1991.
- Ksiądz Biskup Adolf Piotr Szelązek. Człowiek, pasterz, założyciel. Materiały z sympozjum z okazji 50 rocznicy śmierci Założyciela Zgromadzenia Sióstr św. Teresy od Dzieciątka Jezus*, Toruń 1999.
- Kumor B., *Granice metropolii i diecezji polskich (968-1939)*. Cz. 1-5, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” t. 18-22, Lublin 1969-1971.
- Malinowski M., Kołosok B., *Zarys dziejów diecezji łuckiej oraz katedry św. Piotra i Pawła w Łucku*, Kalwaria Zebrzydowska 1993.
- Mandziuk J., *Z dziejów archidiecezji lwowskiej*, „Saeculum Christianum” 2 (1995), nr 2.
- Materiały z konferencji naukowej Od „Vixdum Poloniae unitas” do „Totus Tuus Poloniae populus”*. Wileńska prowincja kościelna w latach 1925–1992, Białystok, 18–21 października 2015 r.
- Muszyński H., *Wprowadzenie do dekretu o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele*, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje dekrety, deklaracje, tekst polski, nowe tłumaczenie*, Poznań 2002.
- Philips G., *L'Église et son mystère au deuxième Concile du Vatican. Histoire, texte et commentaire de la Constitution Lumen Gentium*, t. 1-2, Paris 1967-1968.
- Skrzypczak R., *Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen gentium” – „zwornik Soboru”*, w: M Białkowski(red.), *„Radość i nadzieja, smutek i trwoga...” Sobór Watykański II z perspektywy półwiecza*, Toruń 2016.
- Socha P., *Ks. dr Edmund Nowicki jako twórca struktur organizacyjnych Kościoła gorzowskiego w latach 1945-1951*, w: E. Wojcieszek (red.), *Władze wobec Kościołów i związków wyznaniowych na Środkowym Nadodrzu w latach 1945-1956*, Poznań 2012.
- Sudziński R., *Kształtowanie się granic i podziału administracyjnego województwa pomorskiego (bydgoskiego) w latach 1945-1950*, „Zapiski Historyczne” t. 38 (1973), nr 2.
- Swastek J., *Działalność pastoralna księdza infułata dr. Karola Milika, administratora apostolskiego Dolnego Śląska (1945-1951)*, w: S. A. Bogaczewicz, S. Krzyżanowska (red.), *Represje wobec Kościoła Katolickiego na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie, 1945-1989*, Wrocław 2004.

- Szymański A., *Ks. bp dr Franciszek Jop – prawodawca i organizator diecezji opolskiej*, Opole 2007.
- Tomczak R., Oczachowski A. (red.), *Życie i posługa pasterska biskupa Wilhelma Pluty*, Gorzów Wielkopolski 2011.
- Wilk S., *Struktura administracyjna Kościoła w Polsce przed bullą „Totus Tuus Poloniae Populus”*, w: J. Walkusz (red.), *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, t. 12, Lublin 2013.
- Zieliński Z., *Kościół w Polsce 1944-2007*, Poznań 2009.
- Żaryn J., *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944-1989)*, Warszawa 2003.
- Żurek R., *Kościół rzymskokatolicki w Polsce wobec Ziem Zachodnich i Północnych 1945-1948*, Szczecin-Warszawa-Wrocław 2015.

Katarzyna Jedynakiewicz-Mróż, *Duchowni ewangeliccy jako duszpasterze kościelnych grup nieformalnych w NRD (1969-1989)*

Źródła

- Bohley B., *Englisches Tagebuch 1988*, Berlin 2011.
- Eppelmann R., *Fremd im eigenen Haus. Mein Leben im anderen Deutschland*, Köln 1993.
- Führer Ch., *Und wir sind dabei gewesen. Die Revolution, die aus der Kirche kam*, Berlin 2008.
- Klier F., *Abreiß-Kalender. Versuch eines Tagebuchs*, München 1988.
- Lehmann T., *Freiheit wird dann sein. Aus meinem Leben*, wyd. 3, Neukirchen-Vluyn 2006.
- Lehmann T., Hänszler F., *Mit Theo Lehmann im Gespräch*, Holzgerlingen 2007.
- Lengsfeld V., *Von nun an ging's bergauf. Mein Weg zur Freiheit*, wyd. 2, München 2007.
- Magirius F., *Gelebte Versöhnung. Meine Erinnerungen*, Halle (Saale) 2017.
- Mut. Frauen in der DDR*, red. G. Praschl, R. Rosenthal, München 2005.
- Sengespeick-Roos Ch., *Das ganz Normale tun. Widerstandsräume in der DDR-Kirche*, (red.) Ch. Bürger, Berlin 1997.
- Schorlemmer F., *Klar sehen und doch hoffen. Mein politisches Leben*, Berlin 2012.
- Schorlemmer F., *Worte öffnen Fäuste. Die Rückkehr in ein schwieriges Vaterland*, München 1992.
- Subklew M. (red.), *„Ich wurde mutiger”. Der Pankower Friedenskreis - politische Selbstbehauptung und öffentlicher Widerspruch*, Berlin 2009.

Literatura przedmiotu

Monografie

Bainton R., *Tak oto stoję. Marcin Luter*, Katowice 1995.

Evangelische Kirche im geteilten Deutschland (1945-1989/1990), Göttingen 2001.

Haese U., *Katholische Kirche in der DDR. Geschichte einer politischen Ambivalenz*, Düsseldorf 1998.

Israel J. (red.), *Zur Freiheit berufen. Die Kirche in der DDR als Schutzraum der Opposition*, Berlin 1991.

Kleßmann Ch. (red.), *Kinder der Opposition. Berichte aus Pfarhäusern in der DDR*, Gütersloh 1993.

Mayer T., *Der nicht aufgibt. Christoph Wonneberger – eine Biographie*, Leipzig 2014.

Pausch A. P., *Widerstehen. Pfarrer Christoph Wonneberger*, (red.) U. Schwabe, Berlin 2014 .

Pflugbeil S. (red.), *Aufrecht im Gegenwind. Kinder von 89ern erinnern sich*, Leipzig 2010.

Ruszkowski J., *Kościół ewangelicki w NRD. Geneza i rozwój działalności opozycyjnej w latach 1971-1989*, Poznań 1995.

Sachse Ch., *Den Menschen eine Stimme geben. Bischoff Gottfried Forck und die Opposition in der DDR*, Berlin 2009.

Materialy internetowe

www.theologinnenkonvent.de, dostęp w dniu 29.04.2017